

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

REALIZOVANÉ POMNÍKY V LIBERCI DO ROKU 1945

Bakalářská práce

Studijní program: B7106 – Historická studia
Studijní obor: 7105R062 – Kulturněhistorická a muzeologická studia
Autor práce: **Jitka Resslerová**
Vedoucí práce: Anna Habánová, M.A., Ph.D.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jitka Ressnerová**
Osobní číslo: **P10000763**
Studijní program: **B7106 Historická studia**
Studijní obor: **Kulturněhistorická a muzeologická studia**
Název tématu: **Realizované pomníky v Liberci do roku 1945**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Analýza archivních materiálů.
Základní znalost NJ, kritické myšlení, schopnost práce s archivním materiálem a literaturou.
Syntéza pramenu a literatury.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bibliografie:

HOJDA, Z., POKORNÝ, J., Pomníky a zapomínky, Praha, 1996.

KOLEKTIV AUTORŮ, Kniha o Liberci, Liberec, 2004.

MOHR, J., Franz Metzner: socha a architektura mezi secesí a monumentem, Liberec, 2006.

MOHR, J., KRÁMSKÁ, B., Sochy dnů všedních i nevšedních, Liberec, 2010.

Prameny:

SOkA Liberec, fond Archivu města Liberce, fond GD.

LUG, V., Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen, [IV,1-5], Reichenberg, 1938.

LUG, V., Schriften über Reichenberg und den Reichenberger Kreis, Reichenberg, 1942.

RESSEL, A., F., Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes: Stad und Land, Reichenberg, 1903-1905.

Reichenberger Zeitung

Vedoucí bakalářské práce:

Anna Habánová, M.A.

Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce: **27. dubna 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **26. dubna 2013**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 27. dubna 2012

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Tímto bych velmi ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Anně Habánové M.A., Ph.D., za odborné vedení, inspiraci, rady, trpělivost a podnětné připomínky. V neposlední řadě patří můj dík rodině za podporu během celého studia a za vytvoření výborných podmínek ke studiu.

Anotace

Tato bakalářská práce vymezuje období v Liberci do roku 1945. Na základě dostupných pramenů a literatury uložených v SOkA Liberec zpracovává sedm pomníků významných osobností. Zachycuje jejich vznik v určitém historickém období. Zaměřuje se na popis pomníků, důvody jejich výstavby a v souvislosti s historickými událostmi na jejich další osudy.

Klíčová slova: pomník, Liberec, výstavba, odhalení

Annotation

The topic of this bachelor work is period until the year 1945 in Liberec. The main aim is to report about seven monuments built for seven great people from history. It further describes the monuments and how they look, the reasons they were built, and what happened to them through out the years. Materials for this work were found in SokA Liberec.

Key words: a monument, Liberec, to build, to reveal

Obsah

Obsah	8
Úvod	9
Prameny a literatura	11
1.1 <i>Prameny</i>	11
1.2 <i>Literatura</i>	12
Liberec v letech 1848–1938	13
Liberecké pomníky významných osobností	18
1.3 <i>Obecná charakteristika pomníku</i>	18
1.4 <i>Pomník císaře Josefa II. v Lidových sadech</i>	18
1.5 <i>Pomník Friedricha Schillera</i>	25
1.6 <i>Pomník Josefa Müllera</i>	28
1.7 <i>Pomník Friedricha Ludwiga Jahna</i>	32
1.8 <i>Pomník Theodora Körnera</i>	35
1.9 <i>Pomník Franze Liebiega mladšího</i>	38
1.10 <i>Pomník Heinricha Liebiega</i>	39
1.11 <i>Pomník Ludwiga Hlasiwtze</i>	42
Závěr	43
Seznam pramenů a použité literatury	46
1.12 <i>Prameny</i>	46
1.13 <i>Literatura</i>	47
1.13.1 K pomníkům.....	47
1.13.2 K Liberci	47
1.14 <i>Periodika</i>	47
1.15 <i>Slovníky</i>	47
1.16 <i>Internetové zdroje</i>	48

Úvod

V každém větším městě, v českých zemích i ve světě, nalezneme řadu upomínek na jeho historii, ať už slavnou nebo neslavnou. Takovými památkami mohou být například pomníky. V Praze je téměř na každém náměstí socha či pomník významné osobnosti, stejně tak je tomu i v jiných městech. Pokud nejde o osobnosti či události regionální, může se jednat alespoň o duchovní odkaz v podobě soch svatých a patronů.

Kdybychom se ovšem vydali hledat takové památky do libereckých ulic, zjistili bychom, že jsou zde pouze pomníky postavené v době nedávné. Přitom v době své největší slávy, od druhé poloviny 19. století do konce druhé světové války, byl Liberec krásným kulturním městem s řadou historických a uměleckých památek. Byly to ovšem památky připomínající dobu, která nezapadá do představ o idylickém českém městě. Nutno říci, že Liberec byl městem s převážně německým obyvatelstvem, odpovídala tomu jeho poloha a osídlení. Po skončení druhé světové války připadlo jeho území opět Československé republice a původní německé obyvatelstvo bylo z Liberce odsunuto. Byla to všeobecná nenávist a nevraživost vůči všemu německému, která zapříčinila, že po roce 1945 se noví občané města pokusili zcela vymazat německou minulost z jeho tváře. Jedním z těchto kroků bylo i odstranění veškerých připomínek německé historie a tu představovaly také pomníky významných osobností. Taková díla byla buď zcela zničena, či v lepším případě odklizená. Jednalo se o události, které jsou nám z dnešního pohledu nepochopitelné, ale pokud by se člověk snažil vžít do situace tehdejší doby, jednalo se o kroky zcela běžné. V celém tehdejší Československu docházelo k odstraňování a vymazávání německé minulosti. V rámci myšlenky kolektivní viny byly všechny osoby považované za Němce odsouvány za hranice nového státu a všechno německé bylo ničeno. Dnes je již jasné, že s minulostí je třeba se vyrovnat jinými způsoby než bořením jejích pozůstatků.

Doba po druhé světové válce ale nebyla jediným obdobím, kdy byly ničeny odkazy minulosti. Podobně tomu bylo i v době vzniku První republiky, kdy se odstraňovaly veškeré připomínky monarchie, dobrým příkladem za všechny může být zničení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze roku 1918. Tento barokní monument padl za oběť tehdejšímu revolučnímu běsnění - občané nového státu měli pocit, že vyrovnat se s dlouholetým útlakem monarchie lze pouze tím, že se zničí vše, co by ji mohlo připomínat. To, že by mohlo být dílo sochaře Jana Jiřího Bendla považováno za jeden ze skvostů barokního sochařství, tehdy zřejmě nikoho netrápilo.

Podobná akce proběhla i v roce 1924 v Liberci. Místo původní busty císaře Josefa II. v Lidových sadech byla na podstavec umístěna busta básníka Friedricha Schillera. Stejně tak byl odstraněn i původní nápis, který byl nahrazen novým. Nejednalo se tak o razantní projev nesouhlasu s několik set let trvající nadvládou Habsburků, ale přesto byl tento, s ohledem na pražské události, malý krok důkazem vzdoru a nesouhlasu.

Pro podobu dnešního Liberce je ale podstatné to, že ani dnes, když už se česká společnost zásluhou dalších generací a změny režimu vyrovnala s minulostí, zde nevznikají nové připomínky slavných dob tohoto města. Jako by se společnost i po tolika letech obávala reakcí svých spoluobčanů. Jako by se Liberečané stále báli ukázat svou minulost a být na ni patřičně hrdí. Možná, že až uplyne ještě několik let a až se německá a česká otázka stane pouze učebnicovým materiálem, se obyvatelé Liberce konečně pozastaví nad tím, proč musela z tváře města zmizet celá jedna její epocha, a snad se pokusí její bývalou slávu obnovit.

Prameny a literatura

Práce má za cíl zpracovat téma pomníků osobností vystavených v Liberci do roku 1945. Předkládá dostupné prameny a literaturu, které se tímto tématem zabývají. V tomto období bylo v centru Liberce postaveno sedm pomníků významných osobností. Některé z nich, jako například pomník císaře Josefa II., mají bohatou historii, o které se lze mnoho dozvědět z dostupných pramenů. Jiné, především pomníky Franze Liebiega mladšího a Heinricha Liebiega, nám zůstávají zahaleny tajemstvím, jelikož se nám k těmto uměleckým dílům nezachovalo mnoho dostupných materiálů. V těchto dílech se odrážely myšlenky a nálady tehdejší doby a dostupné prameny nás v tom pouze utvrzují.

Práce je členěna do několika hlavních kapitol a podkapitol. Pro úplnost tématu je potřeba charakterizovat dobu, ve které samotná díla vznikala. Jednalo se o období, kdy byl Liberec na vrcholu svého rozvoje a výstavba pomníků byla jeho nedílnou součástí. S pomocí dostupných pramenů je popsán jejich vznik, důvody výstavby a jejich umístění právě v Liberci, podoba jednotlivých děl a u některých také jejich další osud.

1.1 Prameny

V práci je čerpáno z dostupných dobových pramenů. V první řadě jsou to složky Archivu města Liberce, fond Gd, které jsou uloženy ve Státní okresním archivu Liberec. Tento fond obsahuje řadu složek, ve kterých lze dohledat konkrétní materiály, které mapují vznik a popřípadě zánik pomníků.¹ V těchto složkách je možné pracovat i s obrazovým materiálem, i když se s ním setkáme spíše náhodně. Druhým důležitým pramenem pro tuto práci se stala publikace od Viktora Luga *Schriften über Reichenberg und den Reichenberger Kreis*.² Tato Lugova práce je nedocenitelnou pomůckou pro vyhledávání novinových článků týkajících se pomníků v Liberci. Třetím pramenem jsou pak samotné novinové články, které se vyskytují v libereckém deníku *Reichenberger Zeitung*. Jsou nám důležitým zdrojem především díky své autentičnosti. Lze z nich

¹ SOkA v Liberci, Archiv města Liberec. Fond Gd, Inv. č. 308, *Oslavy básníka Friedricha Schillera*, karton č. 260.

SOkA v Liberci, Archiv města Liberec. Fond Gd, Inv. č. 994, *Pomník císaře Josefa II.*, karton č. 581.

² LUG, V., *Schriften über Reichenberg und den Reichenberger Kreis*, Reichenberg 1942.

citovat například proslovy, jež byly pronášeny u příležitosti odhalení pomníků a které v sobě nesou atmosféru dané doby.

1.2 Literatura

Hlavním titulem, který jsem využívala při zpracování této práce, je regionální vlastivědná publikace na pomezí pramene od Viktora Luga a Antona Ressela *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*.³ Je zde popsáno několik hlavních pomníků, které byly v Liberci vystavěny. Jedná se jak o pomníky osobností, tak válečné pomníky. Viktor Lug nám zde popsal místa, na kterých se díla nacházela, a také jejich podobu a nápisy, které je doprovázely. Práci lze použít jako zdroj přesného popisu podoby pomníků.

Druhou, neméně důležitou prací je kniha Zdeňka Hojdy a Jiřího Pokorného – *Pomníky a zapomínky*.⁴ Tato publikace se obecně zabývá pomníky a památníky v českých zemích. Není tedy cíleně zaměřena pouze na liberecké pomníky, ale najdeme zde i zmínku o některých z nich, například o pomníku císaře Josefa II.

Obecnou publikací věnující se pomníkům je také doprovodný katalog výstavy *Metamorfózy politiky: pražské pomníky 19. století*.⁵ Výstava proběhla od září 2013 do ledna 2014 a byla věnována pražským pomníkům.

Ve své práci jsem čerpala také z knih, které se věnují historii libereckého regionu či Liberce přímo. Jedná se o nejnovější knihu zpracovanou Jaroslavem Zemanem – *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*.⁶ Zde mi byl důležitým zdrojem především článek Jana Mohra – *Sochy a kašny v Liberci*.⁷ Jan Mohr se v článku zaměřil na sochy, pomníky a památníky od raných počátků Liberce až do současnosti. Z okruhu této práce, zde zmiňuje pomníky Josefa II. v Lidových sadech, Josefa Müllera, Friedricha Ludwiga Jahna a Theodora Körnera.

³ LUG, V., RESSEL, A., *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, [IV, 1-5], Reichenberg 1938.

⁴ HOJDA, Z., POKORNÝ, J., *Pomníky a zapomínky*, Praha 1996.

⁵ KUTNAROVÁ, K., et. al.: *Metamorfózy politiky: pražské pomníky 19. století: publikace k výstavě*, Praha 2013.

⁶ ZEMAN, J., *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*, Liberec 2011.

⁷ MOHR, J., *Sochy a kašny v Liberci*, in: ZEMAN, J., *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*, Liberec 2011, s. 146 – 153.

K ucelenosti práce bylo důležité obecné uvedení doby, ve které byly pomníky v Liberci stavěny. K tomuto jsem v bakalářské práci vycházela z knihy kolektivu autorů – *Kniha o Liberci*.⁸

Dalším důležitým zdrojem v tomto okruhu se pro mne stal článek Miloslavy Melanové – *Hlavní město Německých Čech? Liberec 1848–1918*, v knize Kristiny Kaiserové – *Hledání centra*.⁹

Liberec v letech 1848–1938

Aby bylo možné se podrobněji věnovat tématu libereckých pomníků, je v první řadě zapotřebí přiblížit dobu, ve které pomníky vznikaly. Byla to doba, kdy se počala měnit tvář tehdejšího města. Liberec se rozšířil o nově vznikající městské části jako byly Lidové sady a i jeho staré centrum v okolí Staroměstského náměstí, dnes náměstí Doktora Edvarda Beneše, prošlo řadou proměn. Nejvýznamnější z nich je nepochybně stavba nové radnice či budovy divadla. Nové město muselo získat reprezentativní tvář, jejíž součástí byly také umělecké památky, v tomto případě pomníky významných osobností, jejichž výstavba měla ještě více pozvednout prestiž města.

Na počátku vzestupu Liberce stálo vydání tzv. konstituce v březnu roku 1848. Touto listinou přenechal císař část své moci voleným zástupcům. Město Liberec tak získalo svobodu ve věcech městské správy, ale i ochrany. „*Začátkem května pak došlo v Liberci podle vzoru pražských Němců k založení tzv. Konstitučního spolku. Byl ustaven, aby bránil „konstituci“, německou národnost, připravil volby do frankfurtského shromáždění a vyjadřoval se k aktuálním otázkám.*“¹⁰ Převahu v tomto výboru získali političtí liberálové, v jejichž čele stál lékárník Ludwig Ehrlich. Na veřejném shromáždění 26. listopadu 1848 byl zvolen další, stočlenný výbor, který se měl stát poradním orgánem výboru. Tento významný akt byl prvním krokem nejen ke správní samostatnosti Liberce, ale především k jeho velikému rozvoji.¹¹

⁸ KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci*, Liberec 2004.

⁹ MELANOVÁ, M., *Hlavní město Německých Čech? Liberec 1848–1918*, in: KAISEROVÁ, K., *Hledání centra*, Ústí nad Labem 2011, s. 285 – 307.

¹⁰ MELANOVÁ, M., *Hlavní město Německých Čech? Liberec 1848–1918*, in: KAISEROVÁ, K., *Hledání centra*, Ústí nad Labem 2011, s. 286.

¹¹ MECHÝŘ, J., *Začátek nové doby (revoluce 1848)*, in: KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci*, Liberec, 2004, s.112.

Ze samostatnosti města těžil především průmysl a obchod, který v padesátých letech 19. století dosáhl v Liberci svého vrcholu. Jednalo se o průmysl textilní, jehož hlavním představitelem byla firma Liebieg. Díky rozvoji průmyslu přicházelo do města stále více nových dělníků, především české národnosti z vnitrozemí. Ti přinesli novou českou vlnu do jinak převážně německého města.

*„V roce 1850, kdy byl k Liberci připojen Kristiánov, se stal druhým největším městem v Čechách. Pod vydání prozatímního obecního zákoníku v březnu 1849, jímž se zaváděla samospráva v obcích a městech, využil měšťanský výbor v čele s L. Ehrlichem možnosti posílit městskou samosprávu a získal v roce 1850 postavení statutárního města. Až do konce existence monarchie byl Liberec vedle Prahy jediným statutárním městem v Čechách.“*¹²

Od druhé poloviny 19. století byla v Liberci postavena řada významných budov, především v oblasti kultury. Jednou z nich je i budova Městského divadla (dnes divadlo F. X. Šaldy), která nahradila Soukenické divadlo, které v roce 1879 vyhořelo. Dne 29. září 1883 bylo divadlo slavnostně otevřeno.¹³ Také budova nové radnice měla a má svůj zásadní podíl na vzhledu města. Roku 1879 bylo libereckou spořitelnou zřízeno konto na výstavbu nové radnice. Byl vybrán návrh architekta Franze Neumanna a roku 1887 bylo rozhodnuto o jeho realizaci. Stavba byla dokončena počátkem roku 1893, od té doby se stala tato neorenesanční budova jedním ze symbolů města.¹⁴ Myšlenka založení libereckého průmyslového muzea vzešla pravděpodobně z okruhu kolem Živnostenského spolku. 9. květen roku 1873 je považován za den založení muzea, jelikož došlo k ustavení muzejního výboru. Slavnostně bylo muzeum otevřeno 2. prosince 1873. Ovšem výstavní prostory tehdejšího muzea byly značně nevyhovující, brzy tedy převážily názory, že by sbírky měly být přemístěny do samostatné budovy. Nově vznikající čtvrť kolem třídy císaře Josefa se stala pro stavbu vhodným místem. Stavební práce byly svěřeny firmě Gustav a Ferdinand Mikschové a 24. března 1897 byl položen základní kámen. K slavnostnímu otevření došlo 18. prosince 1898.¹⁵

¹² MELANOVÁ, M., *Hlavní město Německých Čech? Liberec 1848–1918.*, in: KAISEROVÁ, K., *Hledání centra*, Ústí nad Labem 2011, s. 290.

¹³ TECHNIK, S., JANÁČEK, J., *Nové liberecké divadlo*, in: KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci*, Liberec, 2004, s. 192.

¹⁴ KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci*, Liberec, 2004, s. 195.

¹⁵ KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci*, Liberec, 2004, s. 238.

Po roce 1848 postupně začínala i velká urbanistická přeměna města. Dříve tvořilo centrum města pouze nejbližší okolí Staroměstského náměstí s radnicí a nemalý kousek za ním se již rozprostíraly louky, na kterých se pásla stáda. To si nemohlo rozvíjející se město dovolit, a tak započala výstavba nových částí města. Velký podíl na této změně měl i rozvoj průmyslu a to především textilního, jelikož příval dělníků do továren vyžadoval výstavbu nových obydlí. Nejlepší ukázkou takto nově vzniklé čtvrti je bezesporu tzv. Liebiegovo městečko postavené na severním svahu Skřivánčího kamene v místech bývalého Liebiegova parku. Centrum nově vzniklé čtvrti se rozprostíralo na dnešním náměstí Pod Branou. Nacházelo se zde hlavní vybavení sídliště včetně školky. Sídlíště, které vznikalo v letech 1911–1912, tvořilo 80 zaměstnaneckých dvoupodlažních domků podle návrhu architekta Jacoba Schmeissnera, který pro Liebiegy pracoval ve dvacátých letech 20. století. Na projektu se podílel i liberecký stavitel Richard Wojatschek. I přesto, že se jednalo o stavby, jejímž hlavním záměrem byla účelnost, každá jednotlivá stavba je unikátní ukázkou secesního stavitelství a každá je svým způsobem originální.¹⁶

Důležitou roli v rozvoji Liberce po roce 1848 hrála také doprava. S novým postavením města bylo potřeba jeho zpřístupnění okolí a s tím související úprava cest stávajících a budování komunikací nových. V druhé polovině 19. století bylo v libereckém soudním okrese vybudováno na 67 km nových okresních silnic a silničních úseků. S nárůstem hospodářského a politického významu města přicházelo na řadu řešení otázky železniční dopravy, která v okolí Liberce zcela chyběla. Liberečtí podnikatelé v čele s Johannem Liebiegem se snažili o začlenění Liberec do projektu tratě z Prahy do Drážďan. Tento projekt jim ale nebyl akceptován, a tak přišlo na řadu řešení nové. V únoru 1845 bylo navrženo spojení Liberce a Pardubic, čímž se vyřešil i požadavek zprůmyslnění oblasti Krkonoš a Pojizeří. Po přijetí koncesního zákona zaslali Johann Liebieg, Vojtěch Lanna a železniční podnikatelé bratři Kleinové žádost o koncesi, ta jim byla udělena v červnu 1856. Trasa z Liberce do Pardubic byla i přes počáteční potíže vybudována a stala se tak třetí parostrojní železnicí v českých zemích.

¹⁶ TECHNIK, S., *Secese a počátky modernismu. Výstavba v letech 1900–1918.*, in: KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci, Liberec*, 2004, s. 259.

Dne 1. května 1859 ve čtyři hodiny ráno dorazil do Liberce první osobní vlak z Pardubic.¹⁷

Významným mezníkem pro libereckou společnost byla Německo-česká výstava roku 1906. Tyto formy prezentace soudobé společnosti patřily v druhé polovině 19. století a na počátku století 20. k nejčastějším a nejúčinnějším. Roku 1891 se v Praze konala Všeobecná jubilejní výstava a brzy po ní se zrodila myšlenka na uspořádání výstavy, která by ukázala schopnosti českých Němců. „V roce 1906 se město stalo místem konání *Deutschböhmische Ausstellung*. Po 15 letech od poprvé vysloveného přání v době konání pražské jubilejní výstavy byla v Liberci uspořádána výstava českých Němců. Iniciátorem podniku byl liberecký Gewerbeverein a Obchodní a živnostenská komora, největší podíl na přípravách ale i nákladech mělo však město.“¹⁸ Přípravný výbor rozhodl, že výstavě budou vyhrazeny prostory nad nově vzniklou libereckou přehradou. Jako hlavní cíl výstavy byla považována prezentace soudobého kulturního a hospodářského života a úsilí českých Němců. Prezentovalo se zde 25 výstavních skupin, které zahrnovaly práci řemeslnou, průmyslovou, ale i zemědělskou. Nebylo vynecháno ani školství a vzdělání obecně, či sport nebo zbrojní výroba. Umělecká činnost českých Němců měla svůj samostatný pavilón nazvaný Dům umění a kulturněhistorická expozice byla umístěna do tzv. Domu města Liberce. Svůj význam neměla výstava pouze v prezentaci dovedností a života českých Němců, ale měla i společensky sblížit národnostní skupiny Čechů a Němců, k tomu mohly dobře posloužit různorodé aktivity, které se konaly v okolí výstavních prostor a návštěvníci výstavy se díky nim sami aktivně zapojili do programu. Na prestiži dodala výstavě i návštěva císaře Franze Josefa I. ve dnech 21. až 24. června, který byl slavnostně přivítán.¹⁹

Hospodářská krize, která zasáhla většinu zemí tehdejšího světa, začala tzv. Černým pátkem na newyorské burze roku 1929. Tyto změny měly velký dopad i na československé hospodářství, které bylo závislé na zahraničním obchodu. Nejvíce

¹⁷ VURSTA, P., KARPAŠ, R., *Spojení Liberce se světem a zavedení železnice*, in: KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci*, Liberec, 2004, s. 122 – 125.

¹⁸ MELANOVÁ, M., *Hlavní město Německých Čech? Liberec 1848–1918.*, in: KAISEROVÁ, K., *Hledání centra*, Ústí nad Labem 2011, s. 301.

¹⁹ MOHR, J., *Německo-česká výstava 1906*, in: KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci*, Liberec, 2004, s. 262 – 264.

postižen byl export textilu, skla a porcelánu. Není tedy divu, že Liberec jako město textilního průmyslu bylo rázem stíženo velkým nárůstem nezaměstnanosti, ke které docházelo v důsledku uzavírání továren a výrobních podniků. Bouřlivých sociálních změn uměla chytře využít severočeská pobočka SdP (Sudetendeutsche Partei), 1. května 1938 byly na libereckém výstavišti uspořádány oslavy, v jejichž rámci přednesl svůj projev Konrad Henlein, který se jednoznačně domáhal splnění karlovarských požadavků. Jeho proslov udělal dojem především na nacionálně smýšlející Němce, kteří v SdP pocítili mluvčího svého utlačovaného národa. „*Počátkem června 1938 ovládla Sdp také Svaz německých průmyslníků, do jehož čela se dostal Theodor Liebieg, jenž na valné hromadě konané 2. června prohlásil, že všichni němečtí podnikatelé očekávají od Henleina účinné zastupování svých hospodářských požadavků a naproti tomu že budou plnit své povinnosti k Henleinově straně.*“²⁰

O osudu Československa a jeho obyvatelstva bylo nakonec rozhodnuto v Mnichově bez jeho účasti a tak i další osudy Liberce jako pohraničního a především německého města byly předem předurčeny. S počátkem druhé světové války končí období, které nelze považovat ani za krátké ani za dlouhé. Bylo to období, kdy vznikalo zcela nové město, kdy Liberec dostával svou novodobější a v mnoha případech i současnou tvář. Ale byla to také doba, která byla s prvními poválečnými léty zapomenuta a jejíž pozůstatky by poválečný režim raději vymazal z tváře města. Je velikým štěstím, že se to nepodařilo a Liberci zůstala alespoň část z jeho dřívější krásy.

²⁰ KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci, Liberec, 2004, s. 352.*

Liberecké pomníky významných osobností

1.3 Obecná charakteristika pomníku

Výkladový slovník výtvarného umění definuje pojem takto: „*Pomník – též památník nebo monument, obecně jakýkoliv významný výtvar, jenž je svědectvím kulturního a civilizačního vývoje, v užším slova smyslu architektonické nebo sochařské dílo, jehož posláním je připomínat pomyslnou nebo skutečnou událost či osobnost, ale i humanistické, estetické a jiné hodnoty.*“²¹

V knize Pomníky a zapomínky od Zdeňka Hojdy nalezneme tuto charakteristiku: „*Pomníkem je v dnes obvyklém smyslu slova socha nebo sousoší stojící na veřejném prostranství. V 19. století nebyly však pojmy pomník, památník a památka tak ostře sémanticky ohraničeny. ... Východiskem naší definice pomníku však nebude jeho forma. Pomník je na prvním místě symbolem, pak teprve artefaktem. Inspirováni německým historikem Nipperdeyem bychom snad mohli říci, že skutečný pomník se od jiných plastik či architektur odlišuje především tím, že je jako pomník veřejností chápán (či uctíván) z důvodů převážně mimoestetických.*“²²

A právě důvody mimoestetické jsou pro pomník charakteristickým prvkem, jelikož pomníky nejsou chápány samy o sobě pouze jako umělecká díla, i když jimi bezesporu jsou, ale jako upomínky na významné osoby a události. Někdy mohou mít dokonce až účel vzdělávací, jak tomu bylo u libereckého pomníku Theodora Körnera, který se měl svou osobností stát příkladem pro mládež. Pomníky tedy svým účelem a smyslem převyšují estetickou funkci uměleckého díla.

1.4 Pomník císaře Josefa II. v Lidových sadech

Pomník císaře Josefa II. byl umístěn do krásného prostředí parku v Lidových sadech. Okolí Lidových sadů bylo až do přelomu 19. a 20. století pouze okrajovou částí Liberce, která se nazývala Sedmidomky, podle sedmi domů dělníků městské lesní správy. Na přelomu století se tato oblast začala významně urbanisticky rozvíjet a během pár let se stala jednou z nejkrásnějších městských čtvrtí. Zásahu na tom měl i spolek Přátel

²¹ BALEKA, J., *Výtvarné umění, Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997.

²² HOJDA, Z., POKORNÝ, J., *Pomníky a zapomínky*, Praha 1996, s. 14 – 15.

přírody, který dohlížel na výsadbu zeleně v okolí. Důležitou třídou a součástí městské osy se stala třída Císaře Josefa.

Tato osa vedla od nádraží skrze centrum města do Lidových sadů. Třída Císaře Josefa (dnes Masarykova třída) se stala centrem celé čtvrti. Její majestátnost ještě umocnilo vysázení aleje stromů podél celé její délky. Třída se měla stát reprezentativním místem města a měly zde vyrůst pouze honosné vily ve stylu neorenesanční, nebarokní a secesní architektury. Celá oblast měla sloužit jako rekreační a výletní místo. Tomu pomohlo i vybudování nádrže zvané Gondelteich, dnes známé jako Jezírko. V létě i v zimě mělo sloužit jako místo odpočinku a zábavy. Spolek Přátel přírody dostal za úkol vybudovat na konci hlavní třídy městský park. Ten byl dokončen roku 1881 a na počest výročí zrušení nevolnictví a vydání Tolerančního patentu dostal jméno po císaři Josefu II. Právě dominantou tohoto parku se stal roku 1882 jeho pomník.²³

Důvodů, jež vedly k oslavě habsburského panovníka, mohlo být několik. Císař Josef II. byl znám jako zástupce „prostého lidu“ a to především díky Tolerančnímu patentu a zrušení nevolnictví. Byl tedy ideálním příkladem panovníka Habsburské monarchie, který by měl být oslavován. Druhým důvodem, proč mu byl postaven pomník právě v Liberci, bylo, že císař město sám několikrát navštívil, a to v letech 1766, 1778 a 1779. Proč se domníváme, že to byly právě tyto důvody, plyne i z nápisů, umístěných na soklu nesoucím bronzovou bustu. Přední část podstavce nesla nápis: „1781. Dobrodílec lidu, císař Josef II.“²⁴ a zadní strana: „19. června 1778, 15. září 1779 – Toleranční patent 15. listopadu 1781 – zrušení nevolnictví na počátku listopadu 1781“²⁵

Tato bronzová busta od vídeňského sochaře Antona Breneka stávala v parku v Lidových sadech. Jako její podstavec sloužil červený porfyrový sokl umístěný na třech stupních z leštěného černého syenitu.

Pomník byl slavnostně odhalen 3. září 1882 za účasti mnoha významných osob a sdružení libereckého regionu. O velkolepé slavnosti se dozvídáme z *Reichenberger Zeitung*. O tom, jak veliký byl význam této slavnosti, svědčí článek z 5. září 1882, v němž je odhalení pomníku věnováno celých pět stran. Bohatě líčí celý průběh oslav, které probíhaly od ranních hodin, zúčastnilo se jich na tisíce lidí nejen ze samotného

²³ KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci, Liberec, 2004, s. 210 – 219*

²⁴ LUG, V. *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen. [IV, 1/5]*, Reichenberg, s. 321

²⁵ LUG, V. *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen. [IV, 1/5]*, Reichenberg, s. 321

města, ale také z jeho bližšího i širšího okolí. Nic lépe nevystihuje atmosféru toho dne jako článek samotný. Jeho autor nám celý průběh oslav popsal doslova básnickým způsobem: „*Pro oslavy odehrávající se z větší části pod širým nebem bylo vydařené počasí prvním a nejdůležitějším předpokladem naprostého úspěchu. A přišel den oslav. Za zvuků kapely pěšího pluku pochodujícího přes město, se spáči probouzely z dojmů předešlého večera. Jaké je čekalo příjemné překvapení! Nebe zářilo jako háv z modré chrpy, na obzoru nebylo temného mraku, hory a údolí vypadaly tak svěže, jako kdyby se byly zotavily z předešlého měsíce nekonečných dešťů. Za těchto příznivých okolností zářily tváře nejen účastníkům oslav, ale i obyvatel kolem se zřejmě zmocnil pocit štěstí.*“²⁶

Všichni účastníci průvodu se shromáždili na Staroměstském náměstí (dnešní náměstí Dr. Edvarda Beneše) a odtud přesně úderem dvanácté hodiny vyšli přes město do Lidových sadů, kde bylo připraveno slavností prostranství a zahalený pomník císaře Josefa II. O velkoleposti oslav, svědčí i počet účastníků průvodu. *Reichenberger Zeitung* uvádí 8000 osob a toto číslo nezahrnuje obyvatele města, kteří se k průvodu přidali.²⁷

Na slavnostní tribunu, postavenou vedle pomníku, vystoupil se svým projevem předseda organizačního výboru oslav Johann Elger. Jeho řeč nese jasné známky německého nacionalismu. Odráží se v ní tehdejší doba a smýšlení. Nutno ale říci, že se nejedná o žádnou propagandu německví či monarchismu, ale o vzdání díky rakousko-uherskému panovníkovi, který byl bezesporu velkým reformátorem a osvícencem. Ke shromážděnému davu promluvil: „*Vážení přátelé! Dnes je Bohem požehnaný den v našem údolí, přišel den, kdy jsou nejintimnější touhy našeho srdce splněny. ...Máme vzpomínku na každého monarchu, všechny nás hřejí u srdce, navždy si získal naše soucitná srdce, navždy je dobyl, velký a nezapomenutelný, navždy nesmrtelný císař Josef II. Císař Josef druhý? Věřte přátelé - první! On, který přinesl tolik světla do tohoto světa, on, který nám dal zlatou svobodu, kterou sám vyhlásil, byl hrdý na to, že je Němec, tento princ, tento německý princ, tento zastánce lidu je teprve druhým v historii – pro nás je však jediným!*“²⁸ Není divu, že při těchto silných slovech nejednou zaznělo

²⁶ Nach dem Feste, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 24, 1882, č. 207, s. 1.

²⁷ Der Festzug, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 24, 1882, č. 207, s. 2.

²⁸ Die feierliche Enthüllung des Denkmals, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 24, 1882, č. 207, s. 2.

hlasité „Bravo!“ či bouřlivý potlesk. Ze slov předsedy organizačního výboru jasně plyne jaký význam měla celá událost pro Liberec a jeho obyvatele. Byl to další z důležitých bodů na cestě za vyzdvižením prestiže města v celostátním měřítku.

Odhalením pomníku císaře Josefa II. jeho příběh nekončí, naopak by se dalo říci, že dramatické události okolo tohoto uměleckého díla měly teprve přijít.

V říjnu roku 1918 se zrodila nová republika a padl starý monarchistický režim. Ve vlně nadšení z nového státu zasedlo Národní shromáždění republiky Československé a vydalo řadu zákonů, které měly ochránit nově vzniklý stát. Jedním z takových zákonů byl zákon č. 50/1923 Sb. vydaný 19. března roku 1923. Jmenoval se Zákon na ochranu republiky. Stal se zásadním vodítkem politiky nově vznikajícího státu. Měl chránit nejen před úklady o novou republiku, ale obsahoval i paragrafy, které měly definitivně ukončit spojení se starým Rakousko-Uherskem. Takovým paragrafem byl i §26. Nazýval se - Neodstranění nebo zřízení nedovolených pomníků. Jeho první bod zněl takto: „*Politický (státní policejní) úřad může naříditi, aby byly odstraněny pomníky, nápisy a jiné památky umístěné na veřejném místě nebo tak, že jsou viditelné z veřejného místa, jsou-li rázu protistátního nebo jsou-li zřízeny některému členu rodin panovavších v Rakousku, Uhersku nebo Rakousko-Uhersku, v říši Německé nebo některému členu dynastií panovavších r. 1914 na půdě říše Německé.*“²⁹

Úřady, které dostaly odstranění pomníků na starost, začaly ihned jednat. Dne 27. dubna 1923 obdržela městská rada v Liberci nařízení policejního ředitelství. Předmětem bylo odstranění pomníku císaře Josefa II. z městských sadů a to do 14 dnů po obdržení tohoto nařízení. Jednoduše řečeno, pomník císaře Josefa II. již nebyl vhodným příkladem pro liberecké občany a jeho odstranění bylo více než nutné. Městská rada uposlechla výzvy policejního ředitelství a bronzovou bustu z postavce sejmula. Stále se však jednalo o umělecké dílo, které mělo ve své době pro německé obyvatelstvo velký význam. Liberečtí radní, mezi nimiž bylo stále dost Němců, tedy rozhodli o umístění busty do interiéru liberecké radnice. Byla tedy vybrána zasedací síň č. 23. Tímto nevinným činem se ovšem městští zastupitelé dostali do sporu s policejním ředitelstvím, který nakonec řešil Nejvyšší správní soud v Praze.

²⁹ Zákon č. 50/1923 Sb., Zákon na ochranu republiky, in: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online], 1923, [vid. 19. 3. 1923], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3996_01.htm

Zde je nutné vrátit se ke znění zákona č.50/1923 a jeho §26. Tento paragraf zdůrazňuje, že takové pomníky se nesmějí nacházet na místech veřejných a právě pojem „místo veřejné“ se stal středem celého sporu. V zákoně je přesně charakterizován pojem místa veřejného: „*Místem veřejným rozumějí se ve smyslu tohoto ustanovení náměstí, ulice, veřejné cesty, sady, veřejné sbírky, lázně, školy, výčepní a zábavní místnosti a jiná veřejně přístupná prostranství a místnosti.*“³⁰

V zasedací síni č. 23 liberecké radnice se konaly schůze obecních komisí. Tyto schůze byly veřejnosti přístupné, ale ve většině případů se jich účastnili pouze členové těchto komisí a jak bylo uvedeno v pozdějším odvolání městské rady, v době, kdy se zde nekonala žádná schůze, byly prostory místnosti pro veřejnost uzavřeny. Daly by se tedy považovat za místa veřejnosti nepřístupná. Policejní ředitelství svůj postoj odůvodňovalo takto: „*K námitce rekursu, že schůze obecních komisí nejsou veřejné, ježto nejsou veřejně přístupné, se poznamenává, že schůze obecních komisí jsou schůzemi veřejnoprávních sborů, sestávajících z většího počtu členů, tudíž již přítomnost tohoto celého sboru v místnosti činí tuto místnost veřejně přístupnou.*“³¹ Ve správě policejní ředitelství ze dne 23. července 1923 se objevuje alternativní řešení problému: „*Jelikož tato místnost je přístupná členům obecního zastupitelstva ku konání schůzí obecních komisí, tudíž veřejně, vybízím městskou radu na základě §26. zákona ze dne 19. března 1923, č. 50, Sb. z. a n., aby během 14 dnů postarala se o to, aby poprsí bylo umístěno na jiném veřejně nepřístupném místě, anebo, aby konání oněch schůzí do jiné místnosti zařízeno bylo.*“³² Přemístění jednání komisí ale liberecká městská rada odmítla jako nezákonné a za pravdu jí později dalo i rozhodnutí soudu.

Policejní ředitelství ani městská rada nechtěly druhé straně ustoupit, a tak 20. května 1924 zasedl Nejvyšší správní soud v Praze, kterému předsedal Dr. Hácha. Soud měl za úkol vyřešit vhodnost, či nevhodnost umístění busty císaře Josefa II. v zasedací místnosti liberecké radnice s ohledem na znění zákona č.50/1923 Sb. V průběhu soudního jednání byla několikrát citována charakteristika „místa veřejného“ tak, jak bylo uvedeno v paragrafu č. 26. Nakonec soud dospěl k následujícímu rozhodnutí:

³⁰ Zákon č. 50/1923 Sb., Zákon na ochranu republiky, in: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online], 1923, [vid. 19. 3. 1923], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3996_01.htm

³¹ SOkA v Liberci, Archiv města Liberec, fond Gd, Inv. č. 994, *Pomník císaře Josefa II.*, karton č. 581

³² SOkA v Liberci, Archiv města Liberec, fond Gd, Inv. č. 994, *Pomník císaře Josefa II.*, karton č. 581

*„Podle ustanovení §8. nor. k obecnímu zřízení ze 7. února 1919 Sb. z. a n.č. 76 jsou schůze obecních komisí neveřejné. Je tedy síň č. 23 přístupna jenom členům obecní reprezentace v této jejich úřední funkci a nikoliv jako členům publika. Za tohoto stavu nelze však zasedací síň č. 23 podle nynějšího jejího určení pokládati za „místo veřejné“ ve smyslu §26. zák. na ochranu republiky a nemá proto naříkané rozhodnutí v tomto předpisu, o němž jedině se opírá, podkladu.“*³³

Městská rada tedy tento spor vyhrála a busta císaře Josefa II. mohla zůstat v zasedací síni č. 23 jako umělecká ozdoba jejího interiéru. Bohužel tomu nemělo být nadlouho.

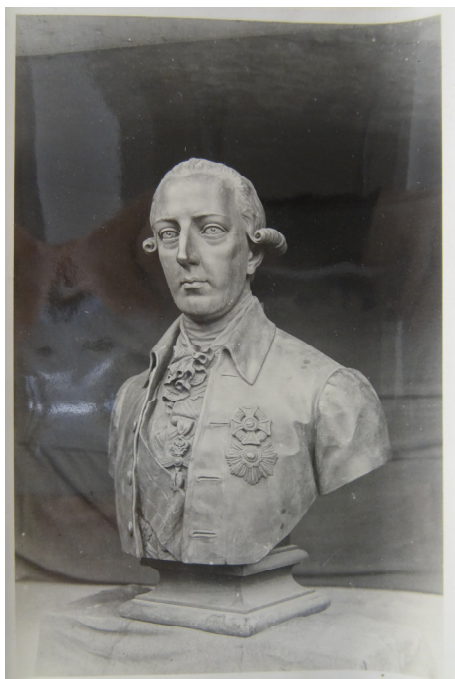
Dne 8. října 1938 vstoupila do města v rámci tzv. obsazování pátého pásma říšská vojska. Liberec se stal na dobu šesti let součástí Německé říše a také správním i politickým střediskem Sudetské župy.³⁴ Po dobu války byl tedy Liberec povinen sloužit německému zájmu. Tento fakt se bohužel dotkl i řady uměleckých památek, například kostelních zvonů, které byly roztaveny a použity na výrobu zbraní. Stejně tragický osud čekal i ve své době slavnou bustu císaře Josefa II. Z archivních materiálů se dozvídáme, že busta byla roku 1940 z místnosti zasedací síně na Liberecké radnici odstraněna a poskytnuta jako materiál pro tavbu. O této smutné události nás informuje dopis adresovaný starostovi města Eduardu Rohnovi ze dne 1. srpna 1940: *„Vážený příteli! Potvrzuji přijetí Vašeho dopisu dne 30. 3. tohoto roku a sděluji Vám následující: Také jsem obdržel od okresní památkové samosprávy výzvu na odevzdání busty císaře Josefa do sbírky kovů. Mám v úmyslu tuto bustu, která se nachází z důvodů vyhoštění českou soldateskou v našem městském muzeu, odevzdat. Nicméně já jsem nebyl pro její obnovení. Sokl zůstane prázdným, než sem bude umístěna busta nějakého říšského vojáka, jeho přestavba na válečný pomník ale není podle mého názoru vhodná. Doufám, že Vás moje psaní potěší, zdravím Vás Heil Hitler.“*³⁵ Busta byla odebrána z městského muzea a dopravena do tavrny kovů, kde byla 6. června 1941 přijata. O tomto máme zachován formulář z tavrny, kde je přesně popsána busta i s bronzovým nápisem, který zdobil kamenný sokl. Je zde přiložena také její fotografie jako poslední svědectví o kráse tohoto díla.

³³ SOkA v Liberci, Archiv města Liberec, fond Gd, Inv. č. 994, *Pomník císaře Josefa II.*, karton č. 581

³⁴ BIMAN, S., *Od Obsazení Liberce do vypuknutí války*, in: *Kniha o Liberci*, Liberec 2004, s. 362.

³⁵ SOkA v Liberci, Archiv města Liberec, fond Gd, Inv. č. 994, *Pomník císaře Josefa II.*, karton č. 581

Bustu Josefa II. čekal tedy smutný osud. Je to ovšem jeden z mála libereckých pomníků, jehož příběh a osud známe. Zachovala se nám totiž řada zpráv, jak v podobě novinových článků, tak archivních dokumentů a osobních dopisů, které nám mohou dobře posloužit jako svědectví o příběhu tohoto díla .

Busta Josefa II.³⁶

Pohlednice pomníku císaře Josefa II.³⁷

³⁶ SOKA v Liberci, Archiv města Liberec, fond Gd, Inv. č. 994, *Pomník císaře Josefa II.*, karton č. 581

³⁷ Severočeské muzeum v Liberci, fond Pohlednice

1.5 Pomník Friedricha Schillera

Pomník německého básníka Friedricha Schillera je výjimečný hned ze dvou důvodů. Jednak byla jeho busta umístěna na původní sokl po bronzovém poprsí císaře Josefa II., které bylo roku 1923 odstraněno i s nápisy. Druhým důvodem je neobvyklý způsob vyobrazení básníka, kterého jeho autor nezobrazil tradičně na vrcholu života, ale spíše v době, kdy se umělcův život chýlil již ke konci a jeho tvář nesla stopy šířící se nemoci. Neobvyklou podobu busty komentoval i Josef Keil ve svém článku v *Reichenberger Zeitung* ze dne 31. srpna 1924: „*Jsem přesvědčen, že máme-li být za něco tvůrci libereckého pomníku vděční, je to právě za to, že vybočuje z tradiční formy.*“³⁸

Básník Friedrich Schiller se narodil 10. listopadu 1759 v Marbachu. Původně chtěl studovat teologii, ale na rozkaz nadřízeného svého otce, vévody Karla Evžena, musel nastoupit na vojenskou akademii Karlsschule. Zde pobýval od svých třinácti do jednadvaceti let a není divu, že jako umělecky nadaný člověk zde velmi trpěl, především kvůli přísné disciplíně. Při návštěvě Výmaru roku 1787 se seznámil s Goethem, ale přáteli se stali až o pár let později, kdy společně vytvořili několik balad. Friedrich Schiller je pro svůj postoj k životu i poezii nazýván básníkem svobody. Jeho lásku k literatuře a psaní básní podnítil profesor Abel, jehož přednášky filosofie Schiller navštěvoval. Friedrich Schiller zemřel 9. května 1805, ve svých čtyřiceti šesti letech na tuberkulózu.³⁹

Friedrich Schiller byl stejně jako Theodor Körner považován za významnou osobnost německých dějin a německé kultury. V době, kdy mu byl v Liberci postaven pomník, byl prezentován jako velký vlastenec a zastánce německých ideálů. Není tedy divu, že se jeho osobnost zařadila mezi ostatní, kterým byl v Liberci pomník odhalen.

Podobizna Friedricha Schillera nahradila poprsí císaře Josefa II. v parku v Lidových sadech. Osud busty císaře Josefa II. byl popsán v kapitole, která se pomníku věnuje podrobně, není tedy potřeba zde znovu uvádět důvody jejího odstranění. Ovšem tento fakt nenechal bez povšimnutí ani Dr. Keil: „*Velkou radost, alespoň tedy mne, dělá skutečnost, že původní místo busty císaře Josefa II., jenž nesmí na tomto místě být, důvody není nutné rozvádět, nese nádhernou bustu našeho velikého básníka a hrdiny Friedricha Schillera, jehož poprsím byl pomník znovu korunován.*“⁴⁰

³⁸ Unser Schillerdenkmal, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 65, 1924, č. 206, s. 8.

³⁹ ALT, P-A., *Friedrich Schiller*, Mnichov, 2004.

⁴⁰ Unser Schillerdenkmal, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 65, 1924, č. 206, s. 8.

Básníkův pomník by bylo možné také nazývat společným dílem libereckých občanů. Ve Státním okresním archivu v Liberci nalezneme řadu dokumentů, které svědčí o velké sbírce na toto umělecké dílo.⁴¹ Roku 1905 se v Liberci konala velká vzpomínková slavnost u příležitosti stého výročí básníkovy úmrtí. Jednalo se o divadelní a koncertní představení konaná v Městském divadle. Na slavnosti byla vybrána částka 865 korun a dalších 1000 korun pak tvořily dobročinné dary. Do roku 1915 se částka z darů zvýšila na 14 000 korun, poté na 19 000 a nakonec ještě o 1200 korun. Dohromady tedy 22 000 korun. Tato částka byla využita na vytvoření busty slavného básníka.⁴² Fond sbírky Státního okresního archivu v Liberci obsahuje podrobné zápisy všech přispěvatelů i s částkou, kterou přispěli. Byly to částky zcela drobné v hodnotě pár desítek korun, ale i částky štedré, okolo stovek a tisíců korun.

Dne 9. května 1905 se v libereckém Městské divadle konala asi největší akce, která měla za cíl vybrání potřebné částky. O této události se psalo i v libereckém deníku *Reichenberger Zeitung* 29. června 1924: „Dne 9. května, ke stému výročí úmrtí Schillera, se v Liberci konala oslava tohoto miláčka německého národa. Zazněla 4. a 9. Beethovenova symfonie, v podání libereckého mužského sboru a jejich sesterského sboru „Cälcä“, zazněla i píseň „Liedes von der Glocke“, převedená německým jazykovým spolkem z Liberce a v provedení žen a mužů ze skupiny „Bundes der Deutschen in Böhmen“ a „Deutschen Schulvereines.“⁴³

Vytvořením busty byl pověřen liberecký rodák a sochař Wilhelm Weiß. Ten studoval například na akademiích v Drážďanech, Berlíně a ve Vídni. Jeho studium mu bylo umožněno i díky Liebiegově nadaci. Později roku 1909 začal vyučoval technické kreslení, geometrii a modelování na Státní průmyslové škole v Liberci. Kromě Schillerova pomníku je také autorem památníku Ludwiga Hlasiwtze v Městském lesíku či válečných pomníků v Růžodole I, Chomutově a Mostě.⁴⁴ Jeho originální přístup k podobě básníkovy tváře byl již zmíněn. Viktor Lug jeho podobu popisuje takto: „Zobrazuje idealistického, vyspělého, ale poněkud nemocného básníka ve věku, kdy

⁴¹ SOkA v Liberci, Archiv města Liberec, fond Gd, Inv. č. 308, *Oslavy básníka F. Schillera*, karton č. 260.

⁴² Zur Heutigen Enthüllung des Schiller-Denkmal in Reichenber, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 65, 1924, č. 152, s. 4.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Wilhelm Weiß, in: LUG, V., RESSEL, A., *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, [IV, 1-5], Reichenberg, 1938, s. 293 – 294.

nám dal ty nejkrásnější perly své práce.“⁴⁵ Neidealizovaná podoba byla ve své době něčím unikátním, ne však opovrhovaným. Pomník básníka Schillera byl odhalen 29. června 1924. Kromě bronzové podobizny, kterou podle Weißova modelu odlila slévárna ve Württembergu, byl na přední část kamenného soklu umístěn nápis: „*Friedrich Schiller*“. Na zadní stranu pak citát ze Schillerova dramatu Panna Orleánská a nápis: „*Postaveno obcí Liberec*“.⁴⁶ Ani Viktor Lug neopomenul zmínit fakt, že k výstavbě pomníku byly použity peníze vybrané Spolkem pro jazyk německý (Deutscher Sprachverein).

Další osud busty básníka Schillera nám není znám. Z archivních dokumentů týkajících se původního pomníku císaře Josefa II. víme, že v době druhé světové války byla i Schillerova busta pravděpodobně odstraněna a na její místo se počítalo s umístěním busty některého z představitelů Třetí říše. Je možné, že jí stihl stejný konec jako podobiznu rakousko-uherského císaře. O tom, ale dobové prameny mlčí.

⁴⁵ LUG, V., RESSEL, A., *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, [IV, 1-5], Reichenberg, 1938, s. 320 – 321.

⁴⁶ LUG, V., RESSEL, A., *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, [IV, 1-5], Reichenberg, 1938, s. 321.

1.6 Pomník Josefa Müllera

Pomník „Otce veteránů“ Josefa Müllera se nacházel vedle Průmyslové školy na třídě Císaře Josefa (dnešní Masarykova třída). Byl zbudován k výročí 80 let od založení prvního Spolku veteránů v Rakousku-Uhersku.

Josef Müller byl libereckým rodákem a pomníkem mu chtělo jeho rodné město vzdát hold za všechny dobré činy, které za svého života vykonal. Müller se narodil dne 31. ledna 1779 a zprvu pracoval jako soukeník. V devatenácti letech odešel do Vídně, kde se roku 1803 přidal k 24. pěšímu pluku, o rok později přešel ke 4. kyrysnickému regimentu prince Ferdinanda. Jako kyrysník se účastnil mnoha bojů v řadách rakousko-uherské armády. V roce 1846 se Müller vrátil zpět do svého rodného města a pokračoval v rodinném řemesle. Asi by tomu tak bylo i nadále a Josef Müller by byl pouze jedním ze stovek rakousko-uherských vojáků, ale osud tomu tak chtěl, že jednoho dne, když se po práci vydal do nedalekého hostince, potkal u hřbitova hrobníka s povozem. Na voze bylo tělo zabalené do hrubé látky. Müller zjistil, že se jedná o jednoho jeho přítele z armády a že tento voják, který statečně bojoval za svou vlast má být nyní uložen do neoznačeného hrobu. Josef Müller odmítl, aby muži, kteří pokládali život za svou zemi, skončili opuštěni v neoznačených hrobech, bez jakýchkoliv poct. Proto se ještě téhož večera rozhodl se svými přáteli založit Spolek pro válečné veterány. V roce 1821 bylo pak toto sdružení potvrzeno listinou a stalo se oficiálním spolkem, z něho brzy vzniklo první sdružení veteránů v Rakousku-Uhersku. Jeho úkolem bylo postarat se o důstojný pohřeb válečným veteránům, aby jejich pozůstatky nekončily v neoznačených hrobech.⁴⁷

Josef Müller se stal tedy „otcem myšlenky“, kterou poté následovala i jiná sdružení a na počátku 20. století bylo v Rakousku-Uhersku už na 1500 takových spolků s více než 150 000 členy.

Slavnostní odhalení pomníku Josefa Müllera doprovázely honosné oslavy, kterých se zúčastnilo mnoho veteránských spolků, v jejich čele stál spolek liberecký. K pomníku zamířil mohutný průvod, který tvořilo na sedmdesát veteránských sdružení, ale například i tzv. „Festjungfrauen“, tedy ženy oblečené v bílém nesoucí vavřínové a květinové věnce, které následně položily k pomníku. Byly pronášeny slavnostní projevy plné povzbuzujících slov, oslavujících nejen Josefa Müllera, ale i německý národ a město Liberec jako rodiště tohoto významného muže. V případě oslav odhalení

⁴⁷ Die Enthüllung des Josef Müller Denkmals, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 42, 1901, č. 179, s. 1.

pomníku Otce veteránů pronesl slavnostní projev starosta města Franz Bayer. Průběh oslav je podobně popsán v deníku *Reichenberger Zeitung* v článku ze dne 29. 7. 1901⁴⁸ a v upomínkové brožuře vydané ku příležitosti tohoto slavnostního aktu.⁴⁹

Autorem pomníku byl liberecký sochař Emanuel Gerhart. Tento vídeňský rodák vystudoval umělecko-průmyslovou školu a akademii ve Vídni, obor sochařství. Po odchodu Antona Breneka ze Státní průmyslové školy v Liberci se ujal výuky modelování a technického kreslení. Kromě pomníku Josefa Müllera byl také autorem pomníku Friedricha Ludwiga Jahna v městském parku a sochy Franze Liebiega mladšího na schodišti liberecké radnice. Mimo Liberec byl autorem pomníku hraběte Šporka na Kuksu. Jako sochař se podílel i na modelu městských lázní a průmyslového muzea v Liberci.⁵⁰

Emanuel Gerhart vytvořil nejenom Müllerovu bustu, ale i kamenný sokl. Tento podstavec se skládal ze dvou žulových bloků, na nichž byla usazena busta Josefa Müllera. Kamenný sokl byl zdoben plasticky provedenými válečnými znaky, praporem, kyrysnickou přilbou a mečem. Nad ně Gerhart umístil bronzový znak rakouského orla. Samotná Müllerova busta byla zhotovena v nadživotní velikosti. Otec veteránů byl oblečen do prostého šatu, jenž byl zdoben válečnými poctami, které získal v řadách rakousko-uherské armády.

Na přední stranu soklu byl umístěn nápis: „*Zakladatel spolku veteránů Josef Müller 1779–1846.*“ Na jednom z bronzových medailonů, které se nacházely na bocích kamenného soklu, bylo citováno Müllerovo motto: „*Za Boha, císaře a vlast.*“ Nápis, „*Zakladateli prvního rakouského spolku veteránů, Jeho veličenstvo císař Franz Josef I., za podpory mecenášů a bratrských spolků rakouských veteránů v Liberci*“, byl umístěn na zadní straně soklu a oznamoval, kdo se zasloužil o vybudování pomníku.⁵¹ Kamenickými pracemi byla pověřena Šluknovská společnost Spölggen. Veškeré bronzové kusy odlila slévárna ve Württembergu. O osazení pomníku se postaral místní sochař Ferdinand Částka.

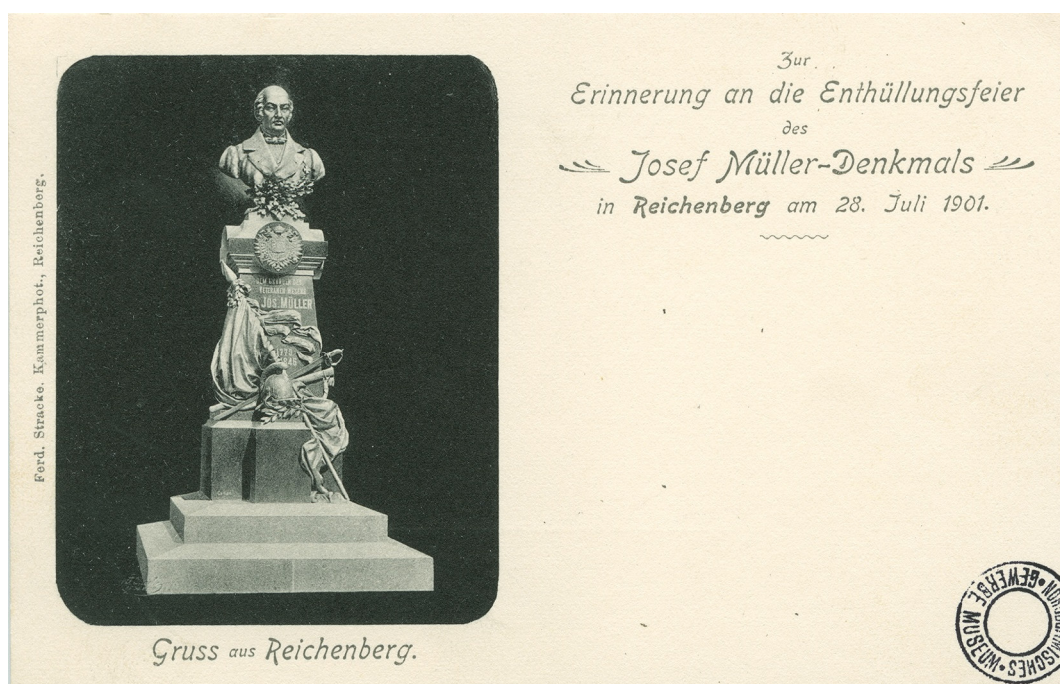
⁴⁸ Die Enthüllung des Josef Müller Denkmals, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 42, 1901, č. 179.

⁴⁹ *Gedenkschrift anlässlich der am 80 jährigen Gründungsfeste stattgefundenen Denkmals-Enthüllung für den Veteranenvater Josef Müller aus Reichenberg*, Reichenberg 1901.

⁵⁰ Emanuel Gerhart, in: LUG, V., RESSEL, A., *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, [IV, 1-5], Reichenberg, 1938, s. 288.

⁵¹ Die Enthüllung des Josef Müller Denkmals, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 42, 1901, č. 179, s. 2.

Osud pomníku Josefa Müllera nám není znám. Víme, že v 50. letech 20. století byla socha nahrazena plastikou sochaře Karla Kolaczka – Matka a dítě. Tato socha byla později také přemístěna, a to do parku mezi Ruprechtickou a Svojsíkovou ulicí. Pro špatný stav byla ale roku 2008 z parku odstraněna a převezena do skladu Technických služeb města Liberce.⁵² Jak bylo ale naloženo s původním Müllerovým pomníkem nevíme. Optimističtější variantou je, že busta skončila v soukromé sbírce, či jako ozdoba domácnosti některého z vysokých úředníků. Smutnější variantou je, že bustu čekal stejný osud jako jiné bronzové sochy. Skončila tedy jako materiál pro tavbu. O tom se bohužel již v dobových pramenech nepíše.

Pohlednice pomníku Josefa Müllera⁵³

⁵² MOHR, J., *Sochy a kašny v Liberci*, in: ZEMAN, J., *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*, Liberec 2011, s. 154.

⁵³ Severočeské muzeum v Liberci, fond Pohlednice.

Pomník Josefa Müllera před Státní průmyslovou školou⁵⁴

⁵⁴ Severočeské muzeum v Liberci, fond Pohlednice.

1.7 Pomník Friedricha Ludwiga Jahna

Roku 1902 byl v Liberci slavnostně odhalen pomník Friedrichu Ludwigu Jahnovi. Tento německý vlastenec a pedagog se narodil roku 1778 v německém městě Lanz. Jeho životním cílem se stal návrat k německému vlastenectví skrze pohyb. Založil tělovýchovný spolek, do něhož přivedl mladé Němce, kteří se zde prostřednictvím cvičení a disciplíny učili být hrdí na to, kým jsou.⁵⁵ Friedrich Ludwig Jahn byl na počátku 20. století prezentován jako příkladný Němec, není tudíž divu, že mu byl v Liberci jakožto německém městě postaven pomník, který měl oslavovat nejen jeho osobní zásluhy, ale také německý lid a německví vůbec.

Tato myšlenka byla také jednou z těch, které byly obsaženy ve slavnostním proslovu libereckého starosty Bayera v den odhalení pomníku. Ten promlouval k Liberečanům těmito slovy: „*Fridrich Ludwig Jahn nebyl pouze otcem gymnastiky a tělovýchovy, ale i německým vlastencem, mistrem našich tradic. To on povolal do tělocvičen mladé muže, protože věděl, jaké by mělo být vzdělání skutečných německých mužů. Je vhodným předobrazem pro naši mládež, která by se měla řídit jeho slovy: „Nejvyšší a neposvátnější povinností každého mladého chlapce a muže je být Němcem, pro lidi a svou vlast.“*“⁵⁶ Z projevu Bayera je patrné za jakým účelem byl vystaven pomník Friedrichu Ludwigu Jahnovi, byl to účel vlastenecký. Takový, který měl německému lidu připomenout kým je, za co má bojovat a k čemu se má uchýlit. To všechno reprezentovala právě osoba Friedricha Ludwiga Jahna.

Jahnův pomník byl prvním v Liberci, který nesl podobu celé postavy. Nejednalo se tedy už pouze o bustu, jak tomu bylo u pomníku císaře Josefa II. a Josefa Müllera. Autorem návrhu byl sochař Emanuel Gerhart, který podobu Jahna studoval v jeho muzeu ve Freiburgu. Jan Mohr popisuje pomník takto: „*Zasazení do přírodního prostředí ovlivnilo i formu této sochy, když na nepravidelném žulovém soklu stála bronzová postava muže s plnovousem, v delším kabátci, levou rukou přidržovala prapor*

⁵⁵ Die Enthüllung des Jahndenkmals, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 43, 1902, č. 250, s. 1.

⁵⁶ Die Enthüllung des Jahndenkmals, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 43, 1902, č. 250, s. 1.

a pravou měla ve volném, spuštěném gestu. Jahnův pomník se stal na dlouhou dobu posledním, trvale osazeným profánním, celofigurálním dílem upomínajícím na historickou osobnost.“⁵⁷ Pomník byl umístěn do parku v Lidových sadech, místa, kam se chodili občané uvolnit a odpočinout si. A právě tato upomínka na velkého německého vlastence mohla zavést jejich myšlenky k rozjímání o údělu německého národa.

Na kamenném soklu byla umístěna bronzová tabule s nápisem: „*Našemu starému mistrovi Jahnovi, německému gymnastovi a příteli tělovýchovy občané města, Liberec 1902.*“⁵⁸ Celá socha i s kamenným podstavcem měřila 6 metrů na výšku. Bronzový model byl odlit ve württemberské slévárně.⁵⁹ Stejně jako na jiných pomnících i zde byla deska se jmény dárců a mecenášů, kteří se zasloužili o výstavbu. Jednalo se především o regionální tělovýchovné spolky.

Jahnův pomník v Městském parku⁶⁰

⁵⁷ MOHR, J., *Sochy a kašny v Liberci*, in: ZEMAN, J., *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*, Liberec 2011, s. 152.

⁵⁸ LUG, V. *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen. [IV, 1/5]*, Reichenberg, s. 319.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Severočeské muzeum v Liberci, fond Pohlednice.

1.8 Pomník Theodora Körnera

Německé obyvatelstvo českých zemí vyhledávalo ve své historii ideály pro mladé generace, které by byly vhodným příkladem správného německého smýšlení. Takovým vzorem se stal i básník Theodor Körner. Tento mladý literát byl dáván za příklad mladým Němcům pro své vlastenecké cítění, ale i pro svou tragickou smrt v mladém věku.

Theodor Körner se narodil roku 1791 v Drážďanech a jeho otcem byl jeden z radních města Dr. Christian Körner. Ten vychovával svého syna s odkazem na velikány německého národa jako byli Goethe, Schiller či Mozart. Byl to právě vliv jeho otce, který později v Körnerovi vzbudil vlastenecké smýšlení, které se zrcadlilo v jeho díle.⁶³ V březnu 1813 se Körner přidal ke Svobodným jednotkám majora Lützowa. I při účasti v boji nepřestával psát básně. Báseň s názvem „Rozloučení se životem“ vznikla těsně poté, co byl v boji zraněn mečem a musel se celou noc schovávat před nepřátelskými jednotkami. Jeho touha po obraně své vlasti se mu stala osudnou, dne 26. srpna byl zabit u města Gadesbuch, když byl střelen třemi ranami do břicha. Jeho tělo bylo pohřbeno v obci Wöbbelin. Jeho otec po smrti svého syna zkompletoval a vydal jeho dílo.

Theodor Körner byl jednou z dalších postav německé historie, která se měla stát na počátku 20. století vzorem německého vlastenectví. Tentokrát měla jeho osobnost působit především na německou mládež. Básník měl sloužit jako příklad mladistvého ducha a nadšení pro svůj národ a vlast. Měl být ukázkou toho, že člověk může být umělecky plodným a opěvovat krásy své země a zároveň může statečně bránit její zájmy v boji. Není pochyb o tom, že i Körnerova smrt v mladém věku a v boji přispěla k heroizaci jeho osoby.

Liberec nebyl prvním místem, kde měl stát Körnerův pomník. Také v Drážďanech a Chemnitz chtěli šířit dále „*přesvědčení tohoto mladého bojovníka za nejposvátnější odkaz německého lidu*“⁶⁴ a před tamními školami postavili jeho sochu. Podle autora studie Gustava Lahna, uvedené v libereckých novinách *Reichenberger Zeitung*, působila

⁶³ Das Theodor Körner Denkmal. Eine Studie zur Verschönerung Reichenbergs, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 52, 1911, č. 186, s. 4.

⁶⁴ Das Theodor Körner Denkmal. Eine Studie zur Verschönerung Reichenbergs, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 52, 1911, č. 186, s. 4.

obě tato díla jako skutečná ozdoba města a splňovala svůj hlavní účel – být krásná, ale zároveň jít příkladem.⁶⁵ Lahn ve své studii navrhnul místo vhodné k umístění pomníku. Stalo se jím místo v parku Severočeského umělecko-průmyslového muzea, na křižovatce ulic Goetheho a ulice Císaře Josefa (dnešní ulice Vítězná a Masarykova). Toto místo považoval Lahn za nejvhodnější, a to především díky jeho strategické poloze. V blízkosti se nacházela jak Průmyslová škola, tak různá mládežnická centra a Theodor Körner měl být především vzorem německé mládeže.

Roku 1901 byl v Liberci založen „Německý spolek Körner“, tedy spolek, který si dal za úkol vyzdvihnout slávu tohoto německého básníka a vybudovat mu v Liberci pomník. O této výstavbě bylo rozhodnuto roku 1903 a trvalo devět let než byla díky spolkové činnosti vybrána potřebná částka 6000 korun. A tak, téměř po sto letech od básníkovy úmrtí, mu mohl být v Liberci odhalen pomník.

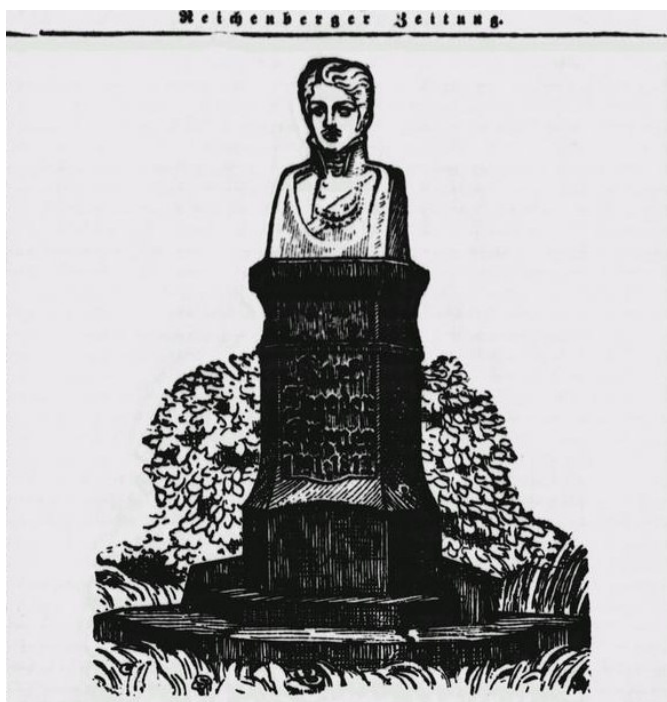
Vytvořením pomníku byl pověřen liberecký sochař Gustaw Weiß. Svě dílo pojal jako bustu na kamenném soklu. Sokl byl vytvořen ze salcburského mramoru. Mramorová socha zobrazující Körnera v husarské uniformě, byla zhotovena z mramoru laaserského. Na soklu byl vytesán nápis: „*Karl Theodor Körner 1791–1813*“.⁶⁶

Odhalení pomníku Theodora Körnera proběhlo v Liberci dne 22. září 1912. Jednalo se o velkolepou oslavu, které se zúčastnily jak místní, tak ostatní spolky z monarchie. Slavnostní ceremoniál byl doplněn koncertem vojenské kapely a vystoupením členů tělovýchovného spolku. Byla pronášena velká slova o národní německé hrdosti a o lásce k vlasti, kterou Theodor Körner reprezentoval.

Pomník mladého německého básníka se stal po druhé světové válce jedním ze symbolů staré doby. Proto byl, stejně jako i jiná jemu podobná díla, odstraněn. Co se s ním ale stalo, bohužel nevíme.

⁶⁵ Das Theodor Körner Denkmal. Eine Studie zur Verschönerung Reichenbergs, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 52, 1911, č. 186, s. 4.

⁶⁶ Ein Körner-Denkmal in Reichenberg, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 53, 1912, č. 224, s. 3.

Kresba pomníku Theodora Körnera v *Reichenberger Zeitung* ⁶⁷

⁶⁷ Ein Körner-Denkmal in Reichenberg, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 53, 1912, č. 224, s. 3.

1.9 Pomník Franze Liebiega mladšího

Franz Liebieg mladší se narodil roku 1827 do rodiny libereckých podnikatelů, kteří se v druhé polovině 19. století a v první polovině 20. století významně podíleli na rozvoji města a jeho kultury. Jako zakladatelé a majitelé jedné z největších textilních továren v zemi se zasloužili o výstavbu nových čtvrtí v Liberci, ale podporovali také městskou kulturu. Franz Liebieg mladší byl synem Franze Liebiega staršího, bratra Johanna Liebiega. Tito dva bratři byli zakladateli textilních továren v Liberci a v jeho okolí. Ve své době patřili k nejvýznamnějším osobnostem Liberce. Jejich podnik dával pracovní příležitost mnoha lidem, čímž přilákal do Liberce nové obyvatele. Jako bohatí podnikatelé podporovali Liebiegové řadu urbanistických projektů. Zasloužili se o vybudování nové čtvrti tzv. „Liebiegova městečka“, které se rozprostíralo kolem dnešního náměstí Pod Branou.⁶⁸

Franz Liebieg mladší se také zapojil do chodu rodinné firmy. Brzy po návratu ze studií se stal jejím ředitelem. Stejně tak jako jeho příbuzní se i on aktivně podílel na městské i zemské politice. Od roku 1859 zastával funkci viceprezidenta liberecké Obchodní a živnostenské komory a od roku 1862 byl členem obecní samosprávy. Později se stal také členem Českého zemského sněmu a Říšské rady. Za své zásluhy obdržel nejprve Řád Františka Josefa a později byl povýšen do šlechtického stavu. Roku 1883 získal dědičný titul barona.⁶⁹

Pro své město vykonal mnoho. Přispíval do dobročinných a charitativních fondů a štědře přispěl i k výstavbě nové liberecké radnice. Není tedy divu, že mu jeho spoluobčané chtěli vzdát dík a hold a do budovy nové radnice umístili jeho pomník.

K soše Franze Liebiega mladšího zůstalo bohužel jenom málo pramenů a dokumentů. V článku libereckého deníku *Reichenberger Zeitung* z 12. 6. 1894 nalezneme však její velmi dobrý a detailní popis: „*Po desetiměsíční namáhavé práci dokončil profesor Gerhart sochu mecenáše Franze von Liebiega v nadživotní velikosti, jeho velkorysosti vděčí Liberec za novou radnici. Díky provedení z carrarského mramoru, monumentálnímu postoji a pohledu, udělá na diváka velký dojem. Baron Liebieg je vyobrazen ve slavnostním oděvu, kabátu s dlouhými záložkami ozdobeném*

⁶⁸ MELANOVÁ, M., *Zrod a vzestup libereckých podnikatelů: Liebiegové*, in: *Osobnosti v dějinách regionu*, sv. 1, s. 65 – 76.

⁶⁹ Baron Franz v. Liebieg, in: *Bohemia*, roč. 59, 1886, č. 342, s. 5.

všemi řády, v levé ruce drží darovací listinu, pravou ruku má pozvednutou, jako při slavnostním proslovu.“⁷⁰

Monumentálnost díla dokazuje i fakt, že muselo být na radnici dopraveno po kusech a zde sestaveno. Viktor Lug uvádí ve svém popisu výšku sochy 1,90 m.⁷¹ Důvody proč byla zvolena nadživotní velikost jsou zjevné. Autor sochy, liberecký sochař Emanuel Gerhart, chtěl doslova vyzdvihnout postavu Franze Liebiega mladšího, jakožto významného občana města a dobrodince. Franz Liebieg mladší byl jedním z mála libereckých rodáků, kterému byl ve městě vystaven pomník. Můžeme sem započítat ještě Otce veteránů Josefa Müllera a Heinricha Liebiega, jehož socha se roku 1912 také objevila na schodišti liberecké radnice.

O pomníku Franze Liebiega mladšího se nám zachovalo nepatrné množství zpráv. Není nám tedy znám ani jeho osud. Po druhé světové válce byl pravděpodobně, jako ostatní pomníky a sochy z radnice odstraněn. Kam byl ale umístěn, nevíme.

1.10 Pomník Heinricha Liebiega

Druhým z rodu Liebiegů, kterému byl v Liberci postaven pomník, byl podnikatel a mecenáš umění Heinrich Liebieg. Narodil se roku 1839 jako druhý syn zakladatele textilních továren Johanna Liebiega, jeho osud a řemeslo mu tedy byly předem přeurčeny. Roku 1866 se spolu se svými bratry Johannem mladším, Theodorem a švagrem Josefem von Mallmanem stal spolumajitelem firmy. Heinrich byl vášnivým sběratelem umění. Ve svém libereckém bytě shromažďoval obrazy a umělecké předměty. Sbírka nebyla veřejnosti přístupná, ale spatřit ji mohli například hosté slavnostní večeře pořádané u příležitosti otevření budovy Severočeského průmyslového muzea. Heinrich Liebieg se na rozdíl od svého otce Johanna a svého bratrance Franze příliš aktivně nezapojoval do politického dění, mnohem více se soustředoval na chod firmy a také na utváření svých sbírek. S ohledem na jeho lásku k umění není tedy divu, že se podílel na osamostatnění Severočeského průmyslového muzea. Po jeho vzniku se

⁷⁰ *Liebieg Statue*, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 36, 1894, č. 132, s. 1.

⁷¹ LUG, V., RESSEL, A., *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, [IV, 1-5], Reichenberg, 1938, s. 320.

stal jedním ze čtyř hlavních kurátorů a pravidelně přispíval nejen finančními dary, ale obohacoval expozice i předměty ze svých sbírek.⁷²

Stejně jako členové jeho rodiny se i Heinrich podílel na výstavbě některých nových budov v Liberci. Jedním takovým architektonickým unikátem je dnešní Liberecká výšina, v jeho době nazývaná jako *Hohenhabsburg*, později pak *Heinrichswarte*. Tuto stavbu v historizujícím stylu, podobající se gotickému hradu, nechal postavit na oblíbeném místě svého otce, na tzv. Kovářském kameni.⁷³ Že se tímto neobvyklým architektonickým dílem zapsal do dějin a podvědomí libereckých občanů je zřejmé i z podoby jeho pomníku.

Ve své závěti odkázal Heinrich Liebieg veškeré své soukromé sbírky i budovu Liberecké výšiny městu. K tomu přidal ještě částku 600 tisíc korun na uchování umělecké sbírky a její další rozšiřování. Heinrich Liebieg zemřel ve Frankfurtu nad Mohanem, kde měl své druhé sídlo. Rodné město mu ale zůstalo zavázáno a k jeho počtě odhalilo roku 1912 pomník.

O pomníku Heinricha Liebiega z roku 1912 se nám dochovalo pouze málo dobových zpráv. Z nich víme, že socha byla umístěna na schodiště liberecké radnice a že jejím autorem byl sochař Gustav Herrmann. Tento liberecký rodák byl žákem vídeňského mitra Kundmanna. Kromě sochy Heinricha Liebiega byl také autorem pomníku císaře Josefa II. ve Vratislavicích nad Nisou.⁷⁴ Podrobnější popis sochy uvádí pouze Viktor Lug: „Vytvořena z bílého tyrolského mramoru, stojí socha barona v nadživotní velikosti v jednoduchých šatech, levou rukou se opírá o sloup v pravé ruce drží napůl rozevřenou knihu, a u jeho nohou je na dvou knihách umístěný model jeho daru „Liebiegovi výšiny““⁷⁵

⁷² MELANOVÁ, M., *Heinrich von Liebieg. Mecenáš, který se vrací do historické paměti*, in: Dějiny a současnost, roč. 35, 2013, č. 2, s. 37 – 38.

⁷³ MELANOVÁ, M., *Heinrich von Liebieg. Mecenáš, který se vrací do historické paměti*, in: Dějiny a současnost, roč. 35, 2013, č. 2, s. 38.

⁷⁴ Gustav Herrmann, in: LUG, V., RESSEL, A., *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, [IV, 1-5], Reichenberg, 1938, s. 289.

⁷⁵ LUG, V., RESSEL, A., *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, [IV, 1-5], Reichenberg, 1938, s. 320.

Existoval ovšem ještě jeden návrh na výstavbu pomníku Heinrichu Liebiegovi. Tématem druhého libereckého pomníku Heinricha Liebiega se podrobněji zabývá studie Anny Habánové v periodiku *Fontes Nissae – Pomník Heinricha Liebiega pro Liberec*.⁷⁶

Víme, že o realizaci pomníku se začalo uvažovat již v roce 1905, tedy záhy po Liebiegově smrti. K vytvoření modelu byl osloven známý sochař Franz Metzner. V SOkA v Liberci nalezneme obsáhlou složku i s fotodokumentací modelů tohoto pomníku. Po Metznerově smrti na model pomníku libereckého mecenáše pokračoval sochař Wilhelm Weiß. Ve dvacátých letech 20. století došlo však k výměně ve vedení města. Nové politické myšlení se neshodovalo s postavou a zásluhami Heinricha Liebiega, a tak byla realizace jeho pomníku zastavena a k jejímu pokračování již nedošlo.⁷⁷

Jaký byl však osud realizovaného pomníku Heinricha Liebiega, nevíme. Dobové prameny o těchto věcech mlčí, stejně jako o osudu dalších pomníků stojících v Liberci. I jeho podoba nám, až na Lugův stručný popis, zůstává skrytá. Heinrich Liebieg byl bezesporu jednou z nejvýznamnějších osobností Liberce. Byl mecenášem umění a sběratelem, své vášně nám zde ponechal jako svůj odkaz, a tím si pravděpodobně vystavěl ten největší pomník.

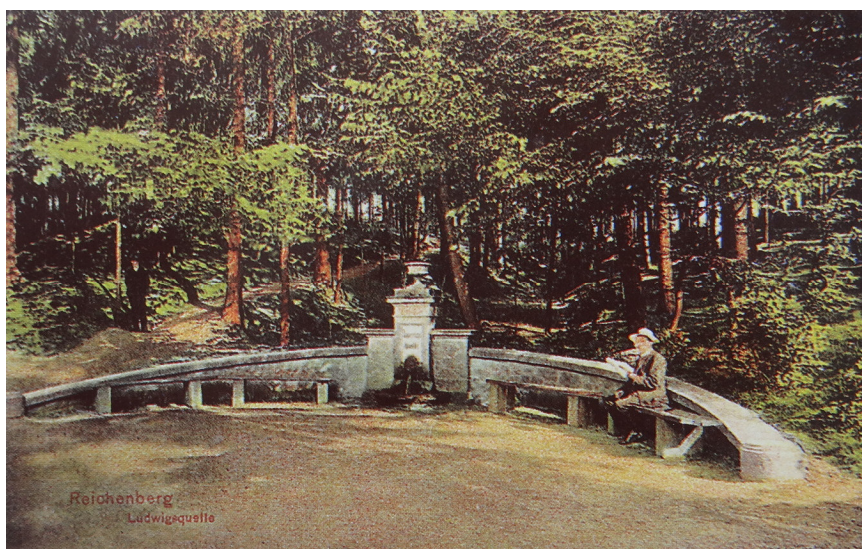
⁷⁶ HABÁNOVÁ, A., *Pomník Heinricha Liebiega pro Liberec*, in: *Fontes Nissae*, roč. 13, 2012, č. 2, s. 47 – 51.

⁷⁷ HABÁNOVÁ, A., *Pomník Heinricha Liebiega pro Liberec*, in: *Fontes Nissae*, roč. 13, 2012, č. 2, s. 47 – 51.

1.11 Pomník Ludwiga Hlasiwtze

K pomníku libereckého lékárníka Ludwiga Hlasiwtze máme pouze krátkou zprávu v *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*.⁷⁸ Víme, že pomník stával v Městském lesíku u Ludvíkova pramene. Byl zde postaven Spolkem přátel přírody jako pocta jejich dlouholetému předsedovi. Autorem pomníku byl liberecký sochař Wilhelm Weiß. Pomník v podobě neotesaného žulového kamene s pamětní deskou byl odhalen 12. května 1912.⁷⁹ Nejednalo se tedy o tak výrazný monument, jakým byly jiné pomníky, ale to neznamená, že měl pro Hlasiwtzovi příznivce menší cenu.

Městský lesík se nacházel v dnešní oblasti Lidových sadů, kde stojí Zoologická zahrada. V 70. letech 19. století zde pod vedení spolku Přátel přírody a Horského spolku začalo budování chodníků a byl také upraven Ludvíkův pramen.⁸⁰

Ludvíkův pramen v Městském lesíku⁸¹

⁷⁸ LUG, V., RESSEL, A., *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, [IV, 1-5], Reichenberg, 1938, s. 321.

⁷⁹ Tamtéž, s. 321.

⁸⁰ KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci*, Liberec 2004, s. 214 – 215.

⁸¹ KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci*, Liberec 2004, s. 215.

Závěr

Cílem této práce bylo zmapovat a shrnout získané poznatky o realizovaných pomnících osobností v Liberci, které zde byly odhaleny do roku 1945. Tyto památky vznikaly v době, kdy město zažívalo období své největší slávy a kdy bylo potřeba jakýmkoliv prostředky dokázat, že Liberec je jedním z významných center kultury a života.

Pomníky císaře Josefa II., Friedricha Schillera, Josefa Müllera, Friedricha Ludwiga Jahna, Theodora Körnera, Franze Liebiega mladšího a Heinricha Liebiega se staly symboly reprezentace tehdejší společnosti. Nutno připomenout, že se jednalo o společnost s převahou německé národnosti a tomu odpovídal i výběr osobností, jimž byly pomníky stavěny. Fakt, že se nejednalo pouze o postavy spjaté s Libercem, je důkazem toho, že město mělo snahu oslavovat osobnosti významu většího než jen lokálního.

Císař Josef II. byl bezpochyby jedním z nejvýznamnějších rakousko-uherských panovníků a jeho pomník zdobil řadu měst monarchie. Stejně tak Friedrich Schiller patřil mezi význačné představitele německé poezie a i na jeho památku vznikla řada pomníků. Josef Müller byl spjat s městem jako liberecký rodák. Ludwig Jahn reprezentoval německé vlastenectví a jeho práce přesáhla rámec tělovýchovných spolků, které vedl. Theodor Körner byl dáván za vzor především mladé generaci. I proto byla řada jeho pomníků stavěna v blízkosti škol. Osoby Franze Liebiega mladšího a Heinricha Liebiega jsou úzce spjaty s Libercem, jeho průmyslovým i kulturním rozvojem. Pro dnešní libereckou společnost se tyto dva zástupci rodu, který zde vybudoval ve své době centrum textilního průmyslu, stávají opět aktuálním tématem. V polovině minulého století byli Liebiegové označováni za pomahače nacismu a veškeré jejich zásluhy na rozvoji a podobě dnešního města jim byly upírány. Dnes, téměř šedesát let po skončení druhé světové války, se Liebiegové opět dostávají na světlo světa, které k nim již není tolik kritické. Bylo by tedy na místě zvážit, zda by si tento významný liberecký rod nezasloužil alespoň drobné uznání. Například v podobě pomníku.

Většina jmen, krom císaře Josefa II., není dnešnímu člověku již příliš známá. Byly to postavy blízké hlavně tehdejší, především německé společnosti. Nutno však uvést, že jeden z pomníků Theodora Körnera stojí nedaleko Liberce dodnes. Je to památník na Smrku. Tento kamenný monument s pamětní deskou, zde byl postaven roku 1909 na

počest výročí sta let od návštěvy Theodora Körnera na nejvyšším vrcholu Jizerských hor.

Důvodem proč byl první pomník v Liberci odhalen až roku 1882, je, že v této době začalo město s velkou urbanistickou přeměnou. Jak již bylo řečeno v úvodu, roku 1848 obdrželo město tzv. konstituci a tím mohla započít výstavba jeho nové podoby. To ovšem neznamena, že by byl Liberec do té doby malým bezvýznamným městem, ale vydání konstituce mu značně pomohlo v tom, aby se pokusil stát se jedním z hlavních center monarchie. K tomuto účelu muselo město vyzdvihnout i kulturní život ve městě. Odhalení pomníků se ukázalo jako dobrá příležitost k popularizaci města v celé zemi. Oslavy doprovázející tento slavnostní akt se totiž staly významnými událostmi nejen v životě samotného města. Takové oslavy skýtaly dobrou příležitost k tomu, aby na sebe město stáhlo pozornost celé monarchie.

Jaké jsou tedy důvody, které zapříčinily, že se Liberec dnes již nepýšní ani jedním pomníkem, které tato práce zpracovává? Důvodů může být hned několik. Vznik první Československé republiky zapříčinil odstranění pomníku císaře Josefa II. a na jeho místo přišla busta básníka Friedricha Schillera. Císař Josef II., jak už bylo řečeno v kapitole věnující se tomuto pomníku, představoval po roce 1918 symbol staré monarchistické moci. Kdežto nově zniklá republika měla být vlastí Čechů a Slováků, kteří hrdě vyzdvihovali svou slovanskou minulost a k minulosti, jejíž součástí byl i habsburský panovník se již nechtěli vracet. Stejně tak tomu bylo i po druhé světové válce a především po únorových událostech roku 1948. Do čela státu nastoupila komunistická vláda, která měla potřebu vyrovnat se s nacistickou minulostí Československa. Odpor vůči všemu německému tedy zapříčil i odstranění zbylých děl. Od roku 1948 do roku 1989 vznikla v Liberci řada pomníků. Tato díla měla chválit a oslavovat tehdejší režim. Proto se v libereckých ulicích objevily sochy se socialistickým podtextem. Po pádu komunistického režimu v listopadu roku 1989 byla ale i tato díla z ulic města odstraněna. Co z těchto událostí vyplývá? Že příčinami kulturních změn v životě Liberce byly především změny politické a ideologické. S každou novou politickou etapou, s nástupem nových lidí do vysokých úředních míst, se měnila také podoba Liberce. Každá nová vláda chtěla smazat stopu vlády minulé a bohužel na to doplatila i kulturní podoba města.

Pomníky osobností nebyly ale jedinými upomínkami, kterými si město připomínalo svou i obecnou historii. V Liberci, jeho centru i okolí se nacházela řada válečných pomníků, které byly památkou na hrůzné válečné události a měly připomínat stovky

i tisíce padlých mužů. Například socha Umírající síla od sochaře Karla Kolaczka, která byla součástí pomníku padlým první světové války. Tento památník stál v parku před kostelem Nalezení svatého Kníže na dnešním Malém náměstí. Další válečné pomníky se nacházely především v okolí města, dnes jsou tyto čtvrti součástí Liberce. Byl to pomník v Nových Pavlovicích, v Růžodole, v Ruprechticích a v Janově Dole. Toto rozsáhlé téma, které mapuje vzniklé válečné pomníky by se mohlo stát tématem budoucí diplomové práce.

A jak je tomu v Liberci dnes? Odpověď na tuto otázku byla řečena již v úvodu této práce. V Liberci i dnes stojí řada pomníků a soch, ale většina z nich pochází z dob minulého století nebo z posledních desetiletí a mají upomínat na události nedávné doby. Co se týče pomníků významných osobností, tak v parku před Severočeským muzeem se nachází jedna jediná malá busta Tomáše Garrigua Masaryka. To je vše. Můžeme tedy pouze doufat, že v budoucnu se tato situace změní.

Seznam pramenů a použité literatury

1.12 Prameny

- 1) Státní okresní archiv v Liberci, Archiv města Liberec, fond Gd, Inv. č. 308, *Oslavy básníka Friedricha Schillera*, karton č. 260.
- 2) Státní okresní archiv v Liberci, Archiv města Liberec, fond Gd, Inv. č. 994, *Pomník císaře Josefa II.*, karton č. 581.
- 3) *Gedenkschrift anlässlich der am 80 jährigen Gründungsfeste stattgefundenen Denkmals-Enthüllung für den Veteranenvater Josef Müller aus Reichenberg*, Reichenberg 1901.
- 4) Nach dem Feste, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 24, 1882, č. 207.
- 5) Der Festzug, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 24, 1882, č. 207.
- 6) Die feierliche Enthüllung des Denkmals, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 24, 1882, č. 207.
- 7) Unser Schillerdenkmal, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 65, 1924, č. 206.
- 8) Zur Heutigen Enthüllung des Schiller-Denkmal in Reichenber, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 65, 1924, č. 152.
- 9) Die Enthüllung des Josef Müller Denkmals, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 42, 1901, č. 179.
- 10) Die Enthüllung des Jahndenkmals, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 43, 1902, č. 250.
- 11) Das Theodor Körner Denkmal. Eine Studie zur Verschönerung Reichenbergs, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 52, 1911, č. 186.
- 12) Ein Körner-Denkmal in Reichenberg, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 53, 1912, č. 224.
- 13) Liebieg Statue, in: *Reichenberger Zeitung*, roč. 36, 1894, č. 132.
- 14) Baron Franz v. Liebieg, in: *Bohemia*, roč. 59, 1886, č. 342.
- 15) LUG, V., *Schriften über Reichenberg und den Reichenberger Kreis*, Reichenberg 1942.

1.13 Literatura

1.13.1 K pomníkům

- 1) HOJDA, Z., POKORNÝ, J., *Pomníky a zapomínky*, Praha 1996.
- 2) KUTNAROVÁ, K., et. al.: *Metamorfózy politiky: pražské pomníky 19. století: publikace k výstavě*, Praha 2013.
- 3) LUG, V., RESSEL, A., *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, [IV, 1-5], Reichenberg 1938.
- 4) MOHR, J., *Sochy a kašny v Liberci*, in: ZEMAN, J., *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*, Liberec 2011.

1.13.2 K Liberci

- 1) KOLEKTIV AUTORŮ, *Kniha o Liberci*, Liberec 2004.
- 2) MELANOVÁ, M., *Hlavní město Německých Čech? Liberec 1848–1918.*, in: KAISEROVÁ, K., *Hledání centra*, Ústí nad Labem 2011, s. 285 – 307.
- 3) MELANOVÁ, M., *Zrod a vzestup libereckých podnikatelů: Liebiegové*, in: *Osobnosti v dějinách regionu*, sv. 1, s. 65 – 76.
- 4) ZEMAN, J., *Liberec, urbanismus, architektura, industriál, pomníky, objekty, památky*, Liberec 2011.

1.14 Periodika

- 1) HABÁNOVÁ, A., *Pomník Heinricha Liebiega pro Liberec*, in: *Fotes Nissae*, roč. 13, 2012, č. 2.
- 2) MELANOVÁ, M., *Heinrich von Liebieg. Mecenáš, který se vrací do historické paměti*, in: *Dějiny a současnost*, roč. 35, 2013, č. 2.

1.15 Slovníky

- 1) BALEKA, J., *Výtvarné umění, Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997.

1.16 Internetové zdroje

1) Zákon č. 50/1923 Sb., Zákon na ochranu republiky, in: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online], 1923, [vid. 19. 3. 1923], dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3996_01.htm